

Dr hab. Krzysztof Gąsior, prof. UJK
Katedra Psychologii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego
Kielce

Kielce, 10 październik 2023r.

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ

Pani Joanny Siewierskiej pod tytułem „Trauma dziecięca a objawy depresji i tendencje samobójcze u kobiet i mężczyzn. Rola wczesnych nieadaptacyjnych schematów i powodów do życia”

napisanej pod kierunkiem dr hab. Jana Chodkiewicza, prof. UŁ

Problematyka podjęta przez Autorkę w pracy jest bardzo ważna nie tylko ze względów teoretycznych ale również społecznych. Od początku istnienia psychologii czy psychopatologii badacze poszukują odpowiedzi nad uwarunkowaniami powstawania problemów zdrowia psychicznego i trudności przystosowawczych. Szybko też zaczęto zwracać uwagę na traumę jako czynnika niezwykle istotnego w tworzeniu się psychopatologii. Wydawałoby się, że te dziesiątki lat badań powinny przynieść zadawalającą odpowiedź na rolę traumy w etiologii zaburzeń psychicznych, zwłaszcza depresji. Tymczasem tak się nie stało. Im więcej wiemy, tym bardziej zdajemy sobie sprawę z odkrywanego i poszerzającego się zakresu niewiedzy.

Głównym celem pracy Pani Joanny Siewierskiej było zbadanie związków między traumą dziecięcą a objawami depresji i tendencjami samobójczymi u kobiet i mężczyzn w kontekście wczesnych nieadaptacyjnych schematów i powodów do życia. W modelu badawczym uwzględniono mediującą rolę wczesnych nieadaptacyjnych schematów z okresu dzieciństwa w relacji traumy dziecięcej i objawów depresyjnych oraz tendencji samobójczych. Przedłożona praca ma charakter empiryczny i odnosi się do obszaru psychologii klinicznej czy psychologii zdrowia. W odniesieniu do praktyki mieści się w problematyce pomocy psychologicznej czy psychoterapii osób chorych na depresję z doświadczeniem dziecięcej traumy.

Praca składa się z trzech części: teoretycznej, podstaw metodologicznych badań własnych oraz wyników badań własnych. Części te poprzedza streszczenie i wstęp, a wieńczy zakończenie. Struktura pracy jest przejrzysta, jasno wyodrębniona i ponumerowana. Pracę kończy zestaw cytowanej literatury oraz spis tabel i rycin. Struktura pracy jest więc typowa dla prac empirycznych.

Część teoretyczna rozprawy. Składa się ona z dwóch dość obszernych rozdziałów. W pierwszym rozdziale Autorka przedstawia stan badań nad depresją i tendencjami jako wyznacznikami zaburzeń zdrowia psychicznego. Przegląd badań w tym zakresie przedstawiony jest w sposób syntetyczny ale kompletny. Uwzględnia on również najnowsze badania i koncepcje. Autorka nim przejdzie do omówienia problematyki depresji skupia się na definicjach i modelach zdrowia psychicznego. Jest to ciekawe ujęcie. Dzięki niemu bowiem zaburzenia depresyjne widzimy na tle szerszym, holistycznie ujmującym jednostkę ludzką. Pomijając fakt, iż objawy depresyjne są symptomami najczęściej współwystępującymi w różnorodnych zaburzeniach psychicznych, warto skonstatować, że depresja jako taka jest jednym z najsilniejszych wyznaczników zdrowia psychicznego. Omówione definicje i przedstawione modele zdrowia psychicznego dobrze przygotowują czytelnika do śledzenia konceptualizowania modelu badawczego przez Autorkę. Nie zabraknie w nim bowiem propozycji badania czynników ryzyka (trauma, wcześniej nieadaptacyjne schematy) ale uwzględnione zostaną również czynniki chroniące (powody do życia). Zdrowie psychiczne to nie tylko brak choroby, jak pisze Autorka, ale również wartość dodana, np. dobrostan, a nawet coś więcej, jak w przywołanym modelu PERM. Doktorantka sporo uwagi poświęca omówieniu zagadnień odnoszących się do depresji i powiązanych z nią tendencji samobójczych. Przegląd badań w tym zakresie jest syntetyczny, ale i szeroki. Ciekawi ją problematyka koncepcji tzw. „męskiej” depresji, czyli pewnego atypowego obrazu klinicznego depresji, wynikającego z różnic objawów depresyjnych u mężczyzn i kobiet. To nowe zagadnienie, które pojawiło się w literaturze pod koniec XX wieku. Czy będzie to miało znaczenie dla Jej modelu badawczego? Tak. Widać wyraźnie, że rozdział teoretyczny tworzony jest z dużym rozmysłem, a przegląd badań i koncepcji w sposób jasny prowadzi do własnych pytań problemowych, hipotez i modelu badawczego. Oryginalną częścią tego pierwszego rozdziału jest przedstawienie problematyki „męskiej” depresji u kobiet. Badań w tym zakresie bardzo niewiele, a wyniki ich niejednoznaczne. Niemniej Autorka stwierdza, że „...objawy uwzględnione w koncepcji atypowego obrazu klinicznego powinny być rutynowo oceniane podczas diagnozowania depresji u kobiet i mężczyzn, gdyż mogą stanowić przesłankę do zwiększonego ryzyka zachowań samobójczych”. Czy znajdzie potwierdzenie dla tego postulatu w swoich badaniach?

W rozdziale drugim Pani Joanna Siewierska omawia zagadnienie traumy i problematyki powodów do życia w kontekście depresji i zagrożenia samobójstwem. Sam tytuł rozdziału („czynniki powiązane z rozwojem zaburzeń zdrowia psychicznego”) wydaje się zbyt ogólny, ale jest to szczegół, na który zapewne nie warto zwracać większej uwagi. Definiując traumę Autorka odwołała się zarówno do koncepcji Leonore Terr, ACE jak i DSM-5. Sądzę, że jest to

ujęcie szerokie, pokazujące złożoność zagadnienia. Szkoda, że zabrakło krytycznego spojrzenia na definicję traumy (tzw. kryterium A) zawartą w DSM-5, na które zwracali uwagę twórcy konceptualizacji CPTSD w ICD-11. Tego ostatniego też zabrakło, a jest to ważna najnowsza propozycja kliniczna dotycząca nowego rozpoznania związanego zarówno z traumą jak i jej potencjalnymi następstwami. Wnikliwie natomiast opisane zostały wczesne nieadaptacyjne schematy Younga. Autorka przedstawiła starą, ale i najnowszą propozycję klasyfikacji domen tychże schematów. W swoich badaniach oprze się na tej wcześniejszej, uwzględniającej 5 domen a nie 4, jak ta najnowsza. Wyprzedzając rzecz – uważam, że uzasadnienie zastosowania w badaniach przez Autorkę struktury starszej (5 domen) jej popularnością jest zbyt wąskie i słabe. Sam jednak wybór uznaję za zasadny. Mamy dużo badań prowadzonych w oparciu o stary model strukturalny, znamy jego siłę i słabości. Natomiast badań w oparciu o nowy model jest niewiele – mało znamy jego szerszą i rzeczywistą wartość. Ponadto Young zaleca stosowanie koncepcji odnoszącej się do 4 domen głównie do pracy psychoterapeutycznej. Rozdział kończy omówienie powodów do życia w kontekście tendencji samobójczych. Sam tytuł paragrafu mało wskazuje na jego dużą zawartość eksplanacyjną. Tymczasem zawiera on w sobie subtelne ujęcie dynamiki tendencji samobójczych związanych z depresją w odniesieniu do specyficznego czynnika (czynników) chroniących jakimi są powody do życia. Bardzo często interwenci pytają osoby nagłaśniające swoje myśli samobójcze, co ich chroni przed czynem? Czemu nie popełniają samobójstwa? Koncepcja Marshy Linehan wskazuje na te 6 najbardziej podstawowych powodów, dzięki którym ludzie bronią się przed samobójstwem. Dotarcie do tej idei, zastosowanie narzędzia z niej wynikającego uważam za trafny i ważny wybór umożliwiający dobrą konceptualizację badań własnych.

Przegląd literatury związany z problematyką projektowanych badań własnych wyjaśnia powiązania między traumami dzieciństwa, wczesnymi nieadaptacyjnymi schematami i powodami do życia, a depresją i tendencjami samobójczymi. Przegląd ten, syntetyczny i kompletny dobrze wprowadza w problematykę badań własnych. Pokazuje jednocześnie, te obszary które cechuje jeszcze słaba wiedza, bądź „niewiedza”. Prowadzi do pytań problemowych nie tylko porządkujących wiedzę, ale również wyjaśniających czy próbujących rozstrzygać. Na koniec rozdziału zabrakło moim zdaniem pewnego *résumé*, które jaśniej wprowadziłoby w badania własne. Część teoretyczną pracy oceniam wysoko i pozytywnie. Uważam, że Autorka nie tylko przytoczyła współczesne badania i stan wiedzy z nich wynikający dotyczący zagadnień ją interesujących, ale również je przemyślała i właściwie zsyntetyzowała.

Część metodologiczna rozprawy. Składa się ona z 6 podrozdziałów skrupulatnie ukazujących metodologię badań własnych. Doktorantka przedstawia cel i model badań. Model przedstawiony na rysunku ukazuje związki między traumą dziecięcą a depresją „męską” i tendencjami samobójczymi z uwzględnieniem mediacyjnej roli nieadaptacyjnych schematów i powodów do życia w sytuacji zagrożenia samobójstwem. Kolejnym krokiem jest sformułowanie pytań i hipotez badawczych, jest ich cztery. Skonstruowane są one w sposób jasny i poprawny, adekwatny do postawionych celów. Następnie Doktorantka przedstawia procedurę badań, na które uzyskała zgodę Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Uniwersytetu Łódzkiego. W kolejnym punkcie przedstawia narzędzia badawcze, na które składają się: metryczka, Kwestionariusz traumy wczesnodziecięcej Bernsteina i in., Kwestionariusz schematów Younga, Skala powodów do życia Lonehan i in., Kwestionariusz zachowań suicydalnych Osmana i in. oraz Gotlandzka skala męskiej depresji. Opis narzędzi poprawny, ich dobór adekwatny do postawionych problemów badawczych. Ostatnie stwierdzenie zasługuje na podkreślenie. W doborze narzędzi nie ma nadmiarowości. Szczególnie cenne w koncepcji badań jak i wyborze narzędzia uważam wprowadzenie testu do badania powodów do życia. Bardzo często współcześnie bada się różne czynniki ryzyka związane z samobójstwem, rzadziej czynniki chroniące bezpośrednio, jednak powiązane z sytuacją suicydalną. Czy zastosowanie tego narzędzia przyniesie nową wiedzę? Czy wiedza ta może mieć odniesienia praktyczne?

Celowy dobór grupy dokonany przez Doktorantkę był koniecznym posunięciem, wynikającym z koncepcji badań. Grupę badaną stanowiło 135 osób w wieku 18-60/65 lat, niemalże równoliczną pod względem płci. Autorka zadbała o szczegółową charakterystykę porównawczą pod względem danych socjodemograficznych badanych kobiet i mężczyzn. Rzadko spotkać się można z taką dokładnością i wnikliwością dotyczącą charakterystyki badanych osób. Na końcu rozdziału przedstawione zostały metody analizy statystycznej zastosowane w badaniach własnych. Warto podkreślić, że Doktorantka przeprowadzając analizę mediacji sięgnęła do nowszego wydania pakietu PROCESS dla IBM SPSS opierając się na pracy Hayes'a z 2013 roku. To również wartość dodana, często bowiem w publikacjach spotkać się można z wcześniejszymi metodami analiz, które Hayes ostatnimi laty w dużej mierze podważył.

Podsumowując: część metodologiczna rozprawy sporządzona została bardzo skrupulatnie, uważam że może być traktowana jako wzorzec dla innych rozpraw.

Część empiryczna rozprawy. Składa się ona zasadniczo z dwóch rozdziałów: IV – prezentującego wyniki badań własnych i V – będącego dyskusją wyników. W rozdziale IV po

przedstawieniu statystyk opisowych Doktorantka przeprowadza weryfikację hipotez. Wpierw weryfikuje zależności między objawami zaburzeń zdrowia psychicznego a wybranymi zmiennymi socjodemograficznymi, traumą dziecięcą, nieadaptacyjnymi schematami i powodami do życia. Przejrzyście sporządzona analiza korelacji jest podstawą weryfikacji hipotezy 1. Analiza i interpretacja przeprowadzone są poprawnie. Weryfikacja hipotezy 2. opiera się na analizie mediacji. Model dobrany poprawnie, jego opis i wyjaśnienie również nie budzą zastrzeżeń. Pojawiają się jednak pewne pomieszania. W podręczniku Hayes (2013) efekt bezpośredni oznaczany jest symbolem c' , zaś efekt całkowity (w pracy Doktorantki nazwany głównym) symbolem c . Tymczasem Autorka oba efekty nazywa bezpośrednimi, ale na szczęście w opisie wyjaśnia różnice między nimi, przy czym stosuje odwrotne oznaczenia niż Hayes. Ktoś przyzwyczajony do oznaczeń Hayes (2013) może wpaść w panikę czytając opis wyniku analiz. Wszystko jest jednak poprawnie przeprowadzone. Hipoteza 2. została w pełni przez Autorkę potwierdzona. Kolejny punkt odnosi się do hipotezy 3. Sama w sobie hipoteza jest ciekawa, bowiem odnosi się do różnic między kobietami i mężczyznami w zakresie badanych zmiennych. Zastosowany test t-Studenta uwypuklił te różnice. Interpretacja przeprowadzona została w sposób poprawny. Okazało się, że występują istotne różnice w zależności od płci w zakresie tendencji samobójczych nasilenia traumy dziecięcej nieadaptacyjnych schematów i powodów do życia, choć płeć nie różnicowała poziomu objawów depresyjnych. Hipoteza czwarta dotyczyła ścieżek rozwoju zaburzeń zdrowia psychicznego u kobiet i mężczyzn uwzględniających traumę dziecięcą, nieadaptacyjne schematy oraz powody do życia. Celem weryfikacji tej hipotezy Autorka zastosowała dwie procedury oparte na modelowaniu strukturalnym (Amos i Hayes). Bardzo interesujący i wymagający sporych umiejętności interpretacyjnych dobór metod. Doktorantka dobrze radzi sobie z obiema metodami, interpretacje adekwatne do uzyskanych wyników, teraz już bardzo szczegółowe. Rysunki tworzone przejrzyście, choć wymagają sporego skupienia dla ich interpretacji. Podsumowując stwierdzam, że rozdział analityczny prezentujący wyniki badań własnych jest poprawnie napisany. Użyte narzędzia statystyczne oraz analizy pozwalają na poprawne zweryfikowanie postawionych hipotez.

Ostatni rozdział zawiera dyskusję wyników oraz omówienie mocnych stron i ograniczeń badań własnych. Dyskusja przeprowadzona została swobodnie, ale merytorycznie poprawnie. Swobodnie, ponieważ Autorka z dużą znajomością odwołuje się do poprzednich badań i literatury. Widać też, że dogłębnie rozumie uzyskane wyniki badań własnych i potrafi je poprawnie zinterpretować. Łatwość poruszania się w analizie ścieżkowej wzbogaca interpretację i wyciągane wnioski. Dyskusja okraszona jest odnośnikami do praktyki

pomocowej. Wyraźnie jednak brakuje mi osobnego bardziej rozbudowanego punktu w pracy, który skupiłby się na implikacjach praktycznych uzyskanych wyników.

Część empiryczna pracy napisana jest przez Doktorantkę na bardzo wysokim poziomie. Badania psychometryczne i ich analizy przeprowadzone w pracy również oceniam bardzo wysoko. Dyskusja poprowadzona została swobodnie, ale też wnikliwie i merytorycznie poprawnie. Doktorantka w swojej pracy doktorskiej udowodniła, że posiada wszelkie niezbędne umiejętności do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Cytowana literatura. Zajmuje ona 33 strony i obejmuje blisko 300 pozycji. Jest to wyczerpująca i aktualna literatura głównie w języku angielskim. Autorka jest czytana nie tylko w obszarze teoretycznym dotyczącym przedmiotu badań, ale i w literaturze dotyczącej zagadnień zdrowia psychicznego.

Ocena strony formalnej pracy. Struktura pracy jak i kolejność rozdziałów jest poprawna. Praca została zredagowana w sposób typowy dla rozpraw o charakterze empirycznym. Zastosowane zostały zaawansowane i zróżnicowane testy statystyczne. Weryfikacja hipotez nie budzi zastrzeżeń. Wnioski wyciągnięto w sposób adekwatny i poprawny. Język pracy jest czytelny i komunikatywny.

Podsumowując, z formalnego punktu widzenia praca napisana jest poprawnie. Przedstawione podstawy teoretyczne, plan badań, jego realizacja i podjęta dyskusja wyników wraz z wnioskami nie budzą zastrzeżeń. Wskazują one na wysokie kompetencje naukowe i badawcze Doktorantki. Praca zawiera elementy nowatorskie, pogłębiające wiedzę na temat traum dzieciństwa i ich potencjalnych związków z depresją i tendencjami samobójczymi. Dużą wartością pracy jest prześledzenie tych związków u kobiet jak i u mężczyzn oraz ich porównanie.

Stwierdzam, że oceniana rozprawa napisana przez Panią mgr Joannę Siewierską spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017 r., poz. 1789) w zw. z art. 179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku. Przepisy wprowadzające Ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669).

Krzysztof Gašior